

Szathmáry Béla

A presbiter a társadalmi életben, közéletben

Most, a 20. század végén Magyarországon – úgy tűnik, végre visszafordíthatatlanul – plurális társadalomban élünk. Vége a vallási-világnézeti egyszínűségnek, a társadalom különböző felfogású és különböző érdekeket érvényesítő csoportokból áll. Ebben a társadalomban az egyének különböző adottságokkal rendelkeznek, ebből következően különböző módon tudnak részt vállalni a társadalom működtetésében. Politológusaink, szociológusaink egyre többet beszélnek arról, hogy nem a személytelen állam, hanem maga az ember és az egyének társulása, illetve a társadalomban cselekvő közösség és a csoport a kulcsszereplő. Egyre többet halljuk a "civil társadalom" kifejezést, ami azt jelenti, hogy olyan társadalomban kell élnünk, amely alulról építkezik, amelyben a társadalom különböző csoportjai megtalálják önkifejezési módjukat és az egyéb csoportokkal való együttélésük mikéntjét.¹ Ez a liberális társadalomelmélet alapja – ami a protestantizmustól soha nem volt idegen –, amely szerint az alulról építkező kis közösségek szabadsága, önérvényesítésének lehetősége, a magasabb szintű szerveződésekkel szembeni érdekvérvényesítése fokozza a társadalom teljesítőképességét. Ez pedig szorosan kapcsolódik ahhoz a politikaelméleti koncepcióhoz, amelynek lényege a központosítás tilalma, továbbá annak a követelménynek a hangsúlyozása, miszerint a jogokat és kötelelességeket arra a legalacsonyabb szintre kell telepíteni, ahol azok még gyakorolhatók, illetve elláthatók, továbbá annak belátása, hogy az egyént és a kisebb közösségeket azzal tudjuk a leghatékonyabban ösztönözni képességeiknek a társadalom javára történő kibontakoztatására, ha jogokat ruházunk rájuk és felelőssé tesszük őket saját kisközösségeik működtetéséért.² Tomka Miklós ezt a gondolatot a katolikus társadalometikából származtatja. Anélkül, hogy itt és most vitát nyitnék ennek helytállóságáról, szabadjon utalnom arra a centralizált és hierarchizált egyházszervezetre, amely a reformációt megelőző egyházszervezetet jellemezte, és éppen a katolikus egyházban a reformáció hatására erősödő, a világi és a papi egyháztagság elkülönülését hangsúlyozó intézkedésekre és folyamatokra, amelyben a világiak másodrangú keresztyénekké váltak.³ A katolicizmus államvallási jellegének megszűnését elfogadó római katolikus egyház ma már azon a véleményen van, hogy az állam nem akkor működik jól, ha konfliktusoktól mentesen igazgat passzív polgárokat, hanem ha polgárait felelős, saját ügyeiket intézni képes személyekké tudja nevelni.⁴ Ez a folyamat az egyházon belül sokkal inkább a reformációval kezdődött, különösen Kálvinnak az Institutióban megfogalmazott egyházszervezeti téziseivel, amelyre a szabad egyház szabad államban elv kialakulása és térhódítása vezethető

vissza. Kálvin visszaadta az egyházat az egyháztagoknak. Ez pedig számunkra azt jelenti, hogy a református egyház szervezeti kérdései Kálvintól kezdődően megfeleltek ezeknek a társadalomelméleti és politikaelméleti koncepcióknak, így a református egyház tagságának – ha nem is a kezdetektől – lehetősége volt képességeinek a társadalom hasznára történő kibontakoztatására, az önszerveződés útján. Bizonyítja ezt a protestantizmushoz szorosan kötődő több évszázad politikai és kultúrtörténeti eseménye és eredménye.

Mindezek alapján tanulmányom témája nem az, hogy a presbiterek lehet-e, kell-e közéleti szereplőnek lennie, sokkal inkább az, hogy mindezt hogyan tegye.⁵

A presbiterek

A presbiterek az egyház világi tagjai, akik a presbitériumot alkotják. A presbitérium az egyházközség kormányzati szerve. A törvény szerint a presbitérium az egyházközség vezető testülete, lelki és anyagi életének irányítója.

A világiak egyházkormányzati jogosultságát a kálvini egyházszervezeti alapelvek közül az *egyetemes papság elvéből* eredeztetjük. Az egyetemes papság elvének teológiai alapját Máté 23; 8-12, továbbá Márk 10; 35-45. adja. Az egyetemes papság elvének református értelmezése szerint az egyházban mindenki egyenlő. (Ti pedig ne hívásatok magatokat Mesternek, mert egy a ti Mesteretek, a Krisztus; ti pedig mindnyájan testvérek vagytok. Máté 23;8.) Egyenlő azért is, mert Krisztus a hatalmat nem az egyház egy részének, Péternek és az apostoloknak, hanem a gyülekezetnek adta. Ez jelenti egyrészt azt, hogy a gyülekezetnek egyetlen tagja sem közbenjáró Istennél, mindenki maga szolgáltatja a lelki áldozatát, másrészt jelenti azt, hogy csak a gyülekezet felhatalmazása alapján jogosult bárki a közösség részére egyházi feladatokat végezni. A kormányzati tevékenységre vonatkoztatható hatása az, hogy amikor a gyülekezetek tisztségeket, szervezeteket létesítenek, azokat nem uraikká teszik, mert az egyházban csak egy úr, egy király létezik, az Úr Jézus Krisztus (I. Timótheus 2;5), nem is az egyházi hatalom birtokát adják át, hanem csak a hatalom gyakorlását bízák rá. Az egyházi tisztségek ellátása nem méltóságot, hanem szolgálatot jelent, amely által nem a hatalom, hanem csupán a felelősség növekszik. A református egyházban nincs semmiféle megkülönböztetés férfi és nő között, tehát valamennyi egyházra háruló feladatot nők is elláthatnak, valamennyi egyházi tisztséget nők is betölthetnek. Más kérdés természetesen az, hogy még néhány nemzedéknek fel kell nőni ahhoz, hogy ez a gyakorlatban is megvalósulhasson.

A református egyházjogban a *zsinatpresbiteri elv*, mint egyházkormányzati elv többlettartalommal is rendelkezik. Legáltalánosabb értelmében azt jelenti, hogy az egyházunk kormányzatát a lelkészek és a világi egyháztagok közösen végzik. A gyakorlatban ez úgy valósul meg, hogy gyülekezeteink presbitériumaiban a nem lelkészi tagok száma adja a többséget, a magasabb hatáskörű választott szervezetben pedig a paritásos elv érvényesül, azaz az igazgatási testületek és azok elnökségei általában fele-fele

arányban lelkészi és nem lelkészi (világi) tagokból állnak. Máté evangéliumának a kulcsok hatalmáról szóló 18. részében (Máté 18;15-20.) az Úr Jézus rendelése szerint az oldás és kötés jogát a Krisztus nevében összejövő emberek összessége, a gyülekezet kapta. Amikor tehát azt mondjuk, hogy alapelv szerint a kormányzás joga a gyülekezeté, azt rögzítjük, hogy

- a) az alapvető fontosságú döntéseket a gyülekezet közvetlenül, vagy az általa választott testület útján hozza,
- b) a pontosan meghatározott feladat ellátására a felhatalmazást egy személy részére a közösség adja, ő jogosult annak ellenőrzésére, a feladattal megbízott beszámoltatására, szükség szerinti felelősségre vonására.

A Magyarországi Református Egyház szerkezetének hagyományait és jelenlegi szervezeti rendszerét vizsgálva rögzíthetjük, hogy egyházunk szervezete a kálvini tanításoknak megfelelően alulról fölfelé építkezik. A szervezet alapegysége a gyülekezet, amely igazgatási szervezeteit, tisztségviselőit választja, majd ezen testületek választják a magasabb hatáskörű igazgatási szerveinket és tisztségviselőinket.

A *presbitériumok kialakulásának története* a 16. századra nyúlik vissza. A tizáninnyi reformátusok az 1563. évi tordai zsinaton fogadták el a Béza-féle genfi hitvallást, ez a tarcal-tordai hitvallás. Ez a hitvallás az egyházszerkezetet a kálvini egyházszerkezet-hoz hasonlóan rendeli felállítani. Az egyház feje Jézus Krisztus, aki ezt a tisztséget senkire nem ruházta át. A pásztorokat és tanítókat közös néven püspököknek, szolgálóknak és véneknek nevezi. A pásztorok feladata az ige hirdetése és az intésekben megnyilvánuló fegyelmezés gyakorlása, míg a tanítók csak az igét hirdetik. Az egyház igazgatását a vénekre bizza, ahol a pásztorok és a vének között nincsen rangbéli különbség. Az egyházfegyelem fenntartása a vének feladata, az egyházi büntetés csak Isten ígéjével történő feddés, az egyházból kitiltást az egyházi tanács mondhatta ki.

A kezdetek szervezete nem ismert papi rendet, a lelkész nem állt felette az egyháznak, a világiak nem voltak eleve kizárva az egyház kormányzatából. A valóságban azonban nem volt presbiteri kormányzat, hiszen a nemesség nem fogadott el olyan rendszert, hogy jobbjával közösen kormányozzon, netán jobbjára fölötté itélkezessen. A patrónusi támogatás nélkül azonban az egyház nem létezhetett, a nemesség nem vett részt a zsinatokon, de saját gyűlésein jogait és érdekeit megfelelően érvényesíthette.

1623-ban a komjáti zsinaton, majd 1646-ban a szatmárnémeti zsinaton foglalkoztak az egyházszerkezet kérdéseivel. A komjáti zsinat kánonjait a dunántúli és dunamelléki területeken érvényesítették, míg a szatmárnémeti zsinat megbízásából Geleji Katona István erdélyi püspök által szerkesztett kánonkönyvet Erdélyben és a Tisza vidékén alkalmazták. A két kánonkönyv által felvázolt egyházszerkezet annyiban különbözik egymástól, hogy a komjáti kánonok a kálvini elvek megvalósítását tűzik ki célul, míg a Geleji Katona-féle kánonkönyv nyíltan kimondja, hogy a mi igazgatási rendünk külön-

bözik a más országokban meglévőkötől, nálunk a presbiteri tisztséget kötelezően nem állítják fel. A presbitériumok szerepe nálunk a 17. század elejétől kezdődik. Az 1562/63. évben megtartott tarcal-tordai zsinat már említést tesz róla, de az első világiakat is magába foglaló gyülekezeti presbitériumot 1617-ben Pápan Kanizsai Pálfi János lelképásztor szénior alakítja. Ezt a gyülekezet választotta és a városi magisztrátustól független volt.⁶ A presbitériumok azonban az ország keleti területein továbbra sem voltak jellemzőek. A Geleji Katona-féle kánonok a XCIX. kánonban a presbitériumok hatáskörét is körülírják, de kötelezően felállításukat nem rendelik el, de nem is tiltják megalakításukat. Így azok szervezése valójában nem egyetemes intézkedéssel, hanem helyi reformok útján, ezért meglehetősen lassan történt meg. Ugyanakkor a szatmárnémeti zsinat kemény és megbélyegző büntetéssel sújtotta a Tolnai Dali János vezette reformpárti ellenzéket, akik az egyházfegyelmzés és egyházigazgatás legfőbb szervéül a kálvini presbitériumot kívánták tenni és el akarták törölni a kizárólag lelkészek által végzett egyházigazgatást és fegyelmzést, ezáltal – és főleg ebből az okból – a püspöki és esperesi tisztséget. A Geleji Katona-féle kánonok tehát továbbra is azon az elvi alapon állnak, hogy az egyház kormányzása, igazgatása és az egyházfegyelm gyakorlatja kizárólag a lelkészeknek és az ezek fölébe rendelt espereseknek és püspököknek, továbbá a csak lelkészekből álló egyházkormányzati testületeknek, zsinatoknak a joga és feladata.⁷ A történelmi fejlődés következtében az egyház ügyeivel is foglalkozó országgyűlések ritkulása azonban előtérbe hozta azt az igényt, hogy a vagyonos főurak támogassák egyházukat és hogy az egyház ügyeibe közvetlenebbül is beleszólhassanak. A 18. század kezdetén a konzisztóriumok felállítása, a kurátori tisztség kialakulása elősegítette egyházunkban a világi egyháztagság szerepének megerősítését, és ezzel párhuzamosan az egyház kormányzatában és a bíraskodásban a részvételük megjelenését.

Az 1790/91. évi XXVI. törvénycíkket követő budai és pesti zsinatok már alapelveként rögzítették a lelkészek és a világiak paritását az egyházkormányzatban, egyben kötelezővé tették a presbitériumok felállítását.⁸ Királyi jóváhagyás hiányában azonban ezek a kánonok nem emelkedhettek törvényerőre. Ezt követően száz évek kellett eltelnie a református egyház fejlődésében, hogy most már egyházi törvény rögzítse a világiak részvételét az egyházkormányzatban és az egyházi bíróságokban. Az 1881/1882. évi debreceni egyetemes alkotmányozó református zsinat által elfogadott egyházalkotmány a 2. §-ban kijelenti, hogy a magyarországi református egyház magát a zsinatpresbiteri rendszer szerint igazgatja és kormányozza, a 19. §-ban pedig azt, hogy az egyházközség belügyeit a község által választott presbitérium intézze. Az egyházi törvénykezés szervezetről szóló II. fejezet kimondja, hogy az egyházközségi bíraskodást rendszerint maga a presbitérium gyakorolja.

Mindezek alapján rögzíthetjük, hogy a világiakkal együtt történő egyházkormányzati hatalom forrása a törvényhozó Úr Jézus Krisztus és a törvény, a Szentírás. Az ezen alapuló földi kormányzati jogosultság és kötelezettség, azaz a látható egyház földi

kormányzásának a hatalma gyülekezeté. Ez következik alaptörvényünkől, amely a következők szerint szól: "A Magyarországi Református Egyház a Szentírás alapján és hitvallásai: az Óegyházi Hitvallások, a második Helvét Hitvallás és a Heidelbergi Káté értelmében egyedüli fejének az Úr Jézus Krisztust ismeri és magát a zsinatpresbiteri elvek szerint kormányozza."

Kiindulási alapunk nem lehet más, mint az, hogy az egyházunk alulról felfelé építkezik, az egyházközséggé szervezett gyülekezetek önmagukban befejezett egyházak, tagjaik összessége a hatalom letéteményesei. Az egyházközség tagsága jogosult a saját életét meghatározó döntések meghozatalára. Az egyháztagság közgyűlése minden joggal közvetlenül rendelkezik, a közgyűlés minden ügyben döntést hozhat, legyen az ügydöntő, legyen az végrehajtási, igazgatási jellegű. Emiatt nem érthetünk egyet azzal a megállapítással, hogy a reformációnak az egyetemes papságról szóló tanításából nem következik az a tétel, hogy az egyház kormányzására az egyház minden tagja jogot nyerjen. Más kérdés az, hogy a célszerűség, a hatékonyság azt kívánja meg, hogy a szükséges döntéseket ne minden esetben a tagok összessége hozza (hiszen nehéz őket összehívni, szakmai felkészültséget is igénylő kérdésekben szavazatuk esetleg úgyis csak formális lehet, stb.), hanem már a döntések meghozatalával is maguk helyett másokat, képviselőket bizzanak meg. Így működnek egyébként több ezer éve az állam szervei is. Egy időben – több évszázadon át – ezt látszott feledni a keresztyén egyház, míg a reformáció hatására egyházunk az őskeresztyén egyházak mintájára a gyülekezet tagjai közül a legbölcsebbeket, a köztiszteltnek örvendő egyháztagokat újra bevonta a döntéshozatalba, az egyház életének irányításába, de nem vitatva ezzel el a gyülekezet egészének a jogát ugyanerre. Ezek a választott egyháztagok a presbiterek, akik elsődlegesen a teljes tagság ügydöntő szerepét vették át, az igazgatási, irányítási és egyéb végrehajtási feladatok ellátására pedig az egyházközség tisztviselőket állított.

A presbiterek feladatai

A presbiter az egyház világi tagja, így tiszttségétől függetlenül feladata véghezvinni mindazt, amit röviden a következők szerint határozhatunk meg:

Az egyháznak az alapítói szándék szerint célja van. Az egyház örökös célja, hogy vezesse az embereket a tökéletesség felé. Célja, hogy már itt e földön az embereket jobb, nemesebb, Istennek tetsző életre vezérelje. Ezt pedig Isten úgy kívánja elérni, hogy az egyház tagjaként cselekvő részesei legyünk munkálkodásának. Ezért valamennyiünk számára feladatokat ír elő, melyek megvalósításában alapvetően egyenlő jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezünk.

Az egyházra az Úr által kitűzött három fő feladat megvalósítása vár:

- a) az ige hirdetése, tanítása, a sákramentumok kiszolgáltatása,
- b) az egyházi fegyelem fenntartása,
- c) a szegények gondozása.

Ez a hétköznapi embertől nem vár valami különleges képességet, nem vár semmiféle különleges többletmunkát. Elvárja azonban, hogy tisztességes, erkölcsös életet éljünk, önként kövessük az ezt megalapozó egyházi törvényeinket, betartsuk az állami törvényeket, figyeljünk embertársainkra, segítsünk a bajba jutottakon. Összefoglalva: tegyük azt, amit az Úr Jézus Krisztus az egyháza számára előírt.

Milyen konkrét feladatokat jelentenek ezek?

Az egyház Krisztus teste, mi egyháztagok pedig e testnek tagjai vagyunk. Arra kapunk felhatalmazást, hogy minden munkánk által lelki áldozatot mutassunk be és tanúbizonyságot tegyünk Krisztusról a földön. Minden keresztyén kötelessége tehát, hogy közreműködjék abban, hogy az egész földkerekségen megismerjék és elfogadják az emberek az üdvösség isteni üzenetét.⁹

(*A családban*) Valamennyi egyháztag kötelessége, hogy a családban gyermekeit a keresztyén erkölcsiség szellemében nevelje. Ismertesse meg velük ezeket az elveket, tanítsa őket szüntelenül arra, hogy mindennapi gondolkodásuk részévé váljon, ahogyan azt a Szentírásban találjuk: "Szeresd ezért az Urat, a te Istenedet teljes szivedből, teljes lelkedből és teljes erődből! Maradjanak a szivedben azok az igék, amelyeket ma parancsolok neked. Ismételd meg azokat fiaid előtt, és beszélj azokról, akár a házában vagy, akár úton jársz, akár lefekszel, akár fölkelsz." (V. Mózes 6; 5-7). Ezek a parancsok tehát nem csak imára, belső elmélkedésre köteleznek, hanem a tanítások továbbadására is.

(*Szűkebb környezetünkben*) A tanításokra nem csak gyermekeinknek van szüksége, hanem valamennyi embertársunknak. Alapvető kötelességünk, hogy életünket hozzuk teljes összhangba hitünkkel. Mindennapi munkálkodásunk legyen példamutató mások számára. Legyen meg bennünk a testvéri szeretet embertársaink iránt. Figyeljünk a rászorulókra, az anyagi javakban nélkülözőkre, az idősekre, betegekre. De gondoljunk az egészségesekre, a földi javakban erősekre, de hitükben erőtlenekekre! Adjuk tovább hitünk alapjait! A misszió feladata nem a lelkészeink kizárólagos kötelessége, hanem valamennyiünké. Az evangélium üzenetét minden egyháztagnak hirdetni kell. Nincs Krisztussal való közösség missziójában való részvétel nélkül. Hogy mennyire alkalmas erre az egyszerű egyháztag, vizsgáljuk meg a Szentírást, milyen eredményes volt tevékenységük az egyház történetének kezdetén (ApCsel 11,19-21; 18,26; Róm 16,1-16; Fil 4,3), a mai viszonyok között pedig nézzük meg a Jehova Tanúi egyház tagságának eszközeit, módszereit. Hatékonyágát az egyházépítésben valamennyien tapasztalhatjuk.

(*A társadalomban*) A politikai életben a keresztyén világiak lehetnek a keresztyén bölcsesség szószólói, tehát aktív részvételünk kívánatos a közügyeink intézésében. Kötelességünk, hogy a hazaszeretet nevében és az állampolgári feladatok hű végzése címén elkötelezzük magunkat az igazi közjó előmozdítására. Szavunk súlyával érjük el, hogy a közhatalom igazságosan kormányozzon, a törvények pedig feleljenek meg az erkölcsi követelményeknek és a közjónak. A keresztyének ne háriítsák el

maguktól a közügyek intézését, ha megvan a képzettségük és kellően szilárdak hitükben. A hivatalok helyes és jó betöltése által ugyanis a közjót szolgáljuk és egyben az evangélium útját egyengetjük.¹⁰ Lássuk be és higgyük el: mi vagyunk többen, a köznek szüksége van ránk, mert nekünk is szükségünk van a tisztességes közéletre! Ne hagyjuk, hogy a korrupció, a pénz hatalma uralkodjék el közéletünkben, hogy az aranyborjú körüli tánc határozza meg közállapotainkat! Nem várhatjuk el pusztán másoktól, az államtól, hogy megakadályozza, felderítse ezeket a bűnöket, hogy leváltssa, megbüntesse a bűnösöket. Vállaljuk mi ezeket a feladatokat, váltsuk le magunk a közjó ellen vétőket, és tegyük uralkodóvá a mi erkölcsiségünket. Az egyház, a társadalom aktivitást vár tőlünk, tevékeny közreműködést Isten országának földi megteremtésében. Erre hívtunk el megkeresztelésünkkel, erre tettünk fogadalmat konfirmációnk ünnepi alkalmával.

Ki legyen presbiter?

Ahhoz azonban, hogy mindezeket a feladatokat kifelé, a társadalom felé felvállalhasuk, hogy kötelességeinknek hathatósan eleget tehessünk, először magunkban, majd egyházunkban kell rendet teremtenünk. Ezért presbiteri feladatokra a hitükben erős, a gyülekezet közösségéért áldozatot vállalni tudó, a közösség eredményes működéséért hatékonyan tenni is képes egyháztagokat kell elhívunk. Kik lehetnek erre a legalkalmasabbak? Nem feltétlenül az iskolai végzettség és a világi életben betöltött pozíció a döntő. A közösségért kiállni, szót emelni képes presbiterekre van szüksége egyházunknak. Nem "bólogató Jánosok" kellenek.

A református egyház hagyományai szerint nem kell indokolnunk, nem kell magyaráznunk, hogy az egyház a mienk, valamennyiünké, Krisztus testének tagjaié. Ezért az egyházért valamennyien felelősséggel tartozunk. Reformátor őseinktől azonban nem csak jogokat kaptunk közösségünk megszervezésére. Ma ugyan már nem kell meghalni hitünkért, református mivoltunk miatt nem hurcolnak gályarabságra, ma már nem kell mártíromságot vállalni, de kötelességünk élni jogainkkal! Kötelességünk tenni, dolgozni egyházunkért. Ezeket a jogokat lelkeszeinknek kötelessége biztosítani számunkra. Kötelességünk ezért fellépni az egyház klerikalizálódása ellen. Kötelességünk fellépni minden olyan nézet ellen, miszerint a gyülekezetben csak a lelkész a nagykorú, mindenki más kiskorú, mert pl. az istentiszteleten be kell fogni a száját.¹¹ Meg kell követelnünk hagyományos és alkotmányos jogunkat arra, hogy lelkeszeinket magunk választhassuk és ne esperesünk vagy püspökünk mondja meg azt, hogy ki a jó nekünk. Meg kell követelnünk, hogy az alaptörvényünk szerint világiakkal betöltendő egyházkormányzati tisztségekre ne lelkészt jelöljenek. A református presbitériumok – eltérően a római katolikus egyház egyháztanácsaitól – nem tanácsadó testületek, hanem az egyház kormányzatára feljogosított testületek. Higgyük el és fogadjuk el mégis a nem alulról építkező, hierarchikus egyházkormányzattal működő katolikus testvéreink felismerését, hogy élő egyházi közösség csak ott jön létre, az

egyház és általa a társadalom is ott újul meg, ahol a világiak – a férfiak és a nők egyaránt – megkapják azt a helyet, amelyet Jézus Krisztus nekik szánt: "azt a jogos szabadságot, amely a földi társadalomban mindenkinek kijár, ismerjék el és tiszteljék a lelkek pásztoraival."¹²

A református egyház presbiterei nem Isten szolgáinak szolgálói, hanem az egyetlen Úr szolgálói. A munka sok, mindenkinek jut belőle teendő bőven. Nem az a fontos, hogy mindenki prófétává, tanítóvá vagy apostollá váljon, nem szükséges, hogy mindenki katechéta, betegápoló vagy gyülekezeti kántor legyen. Ellenben szükséges, hogy a kapott kegyelmi ajándék segítségével mindenki a maga munkaterületén szolgálva egészítse ki egymás munkáját a közös cél, a gyülekezet építésére, amelyben a lelki-pásztor a vezetésért és a koordinálásért felel. A presbitérium tagjainak nem kiváló szólistáknak kell lenniük, hanem a maguk hangszerén jól játszó zenekari tagoknak, akiknek az együtt zenélése folytán szólal meg hibátlanul a zsoltár, ahol a lelkész mint jó karmester csak beint, de nem veszi át, nem veszi el a szólamot.

Ha pedig tisztán tudjuk megszólaltatni az éneket, közéletünk is tiszta lesz, ezzel pedig egyházunk és benne presbitereink egy tisztább, egy nemesebb civil társadalom közéletéért dolgozhatnak.

Jegyzetek

- 1 Lásd erről Tomka Miklós: *Egyház és "civil társadalom"* = *Vigilia*, 1998. 5. szám, 331-343. o.
- 2 Lothar Schneider: *Subsidiäre Gesellschaft*, 1983. Idézi Tomka Miklós: *i.m.* 333. o.
- 3 Lásd erről Tomka Ferenc: *A világiak helye az egyházban* = *Vigilia*, 1998. 7. szám, 492-497. o.
- 4 XXIII. János pápa *Pacem in terris* enciklikájának 64. pontja, idézi Tomka Miklós: *i.m.* 334. o.
- 5 *Tanulmányom eredetileg előadásként hangzott el Szerencsen, a zempléni egyházmegyei presbitéri konferencián, 1999. március 13-án.*
- 6 Csohány János: *Egyháztörténeti írások*, Debrecen 1994, 19. o.
- 7 Lásd erről részletesen Révész Imre: *A szatmárnémeti nemzeti zsinat és az első magyar református ébredés*, Debrecen, 1993. (reprint kiadás)
- 8 Lásd Bucsay Mihály: *A protestantizmus története Magyarországon 1521-1945*, Budapest, 1985, 186-187. o.
- 9 V.ö. a római katolikus egyház határozatát a világi hívek apostolkodásáról: "Apostolicam Actuositatem" 3. pont, in: *A II. Vatikáni Zsinat tanítása. A zsinati döntések magyarázatai és okmányai*, szerkesztette: Cserháti József és Fábián Árpád, Szent István Társulat, 315. o.
- 10 "Apostolicam Actuositatem" *i.m.* 14. pont.
- 11 Varga Zsolt: *A gyülekezet vezetése. Ismertető Rudolf Bohren: Die Leitung der Gemeinde című tanulmányáról* = *Református Egyház*, 1998. június, 132. o.
- 12 *Lumen Gentium* 37.